

**„A kereszténység
védőoszlopa” –
Gyula 1566-ban**

A GYULAI VÁR 1566-OS OSTROMA
450. ÉVFORDULÓJÁNAK EMLÉKÉRE
2016. MÁJUS 27-ÉN TARTOTT
TUDOMÁNYOS KONFERENCIA ELŐADÁSAI

SZERKESZTETTE
ERDÉSZ ÁDÁM

- ISTVÁNFFY, 2001.
Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/1–3. köt. Sajtó alá rend. BENITS PÉTER. Budapest, 2001. (Történelmi források, 1.)
- KELENIK, 1997.
 KELENIK JÓZSEF: A hadügyi forradalom jelenségei Európában és a Magyar Királyságban a XVI. század második felében. In: *Hagyomány és korszerűség a XVI–XVII. században.* Szerk. PETERCSÁK TIVADAR. Eger, 1997. 27–42. (Studia Agriensia, 17.)
- KOMÁROMY, 1906.
 KOMÁROMY ANDRÁS: Kerecsényi László levelei Nádasdy Tamáshoz, 1553–1562. In: *Történelmi Tár*, (1906) 104–106.
- KOPPÁNY, 1997.
 KOPPÁNY TIBOR: A magyarországi végvárok építési szervezete a XVI–XVII. században. In: *Hagyomány és korszerűség a XVI–XVII. században.* Szerk. PETERCSÁK TIVADAR. Eger, 1997. 153–178. (Studia Agriensia, 17.)
- MAROSSY, é. n.
 MAROSSY ENDRE: *Várépítés és honvédelem.* Elhangzott a Történelemtanárok 9. Országos Konferenciáján, 1995. szeptember 25-én. <http://www.tte.hu/toertenelemtanitas/toertenelemtanarok-oroszagos-konferenciaja/6695-va-repites-es-honvedelem> (Letöltve: 2016. április 23.)
- PÁLFFY, 2000.
 PÁLFFY GÉZA: *A tizenhatodik század története.* Budapest, 2000. 280. (Magyar századok)
- PÁLFFY, 2001.
 PÁLFFY GÉZA: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest, 2010. 564. (História Könyvtár. Monográfiák, 27.)
- PÁNCZÉL, 1991.
 PÁNCZÉL BARNABÁS: Kerecheni, Iustitia, Kleió. Töprengő sorok egy évforduló ürügyén (1566-ban került török kézre Gyula vára). In: *Körösök vidéke. Honismereti füzet*, 4. Szerk. ERDMANN GYULA. Gyula, 1991. 6–11.
- R. VÁRKONYI, 1997.
 R. VÁRKONYI ÁGNES: Hagomány és korszerűség. In: *Hagyomány és korszerűség a XVI–XVII. században.* Szerk. PETERCSÁK TIVADAR. Eger, 1997. 7–26. (Studia Agriensia, 17.)
- SZAKÁLY, 1981.
 SZAKÁLY FERENC: *Magyar adóztatás a török hódoltságban.* Budapest, 1981. 406.

BAGI ZOLTÁN PÉTER

„Mert Kerecsényi László várkapitány csak a maga javát kereste”¹

Lengyel Dénes *Magyar mondák a török világból és a kuruc korból* című Gyűjteményében két Kerecsényivel kapcsolatos történetet is találhatunk. Mindjárt meg is kell jegyeznem, hogy egyik sem tünteti fel jó színben előadásom főhősét. A bugaci portyáról szóló történet szerint a gyulai vitézek zúgolódtak, „mert Kerecsényi László várkapitány csak a maga javát kereste, a vitézek hópénzét is magának tartotta”.² A szerző később Beke Pál szájába adja a keserű igazságot, mikor ő vitézi társaihoz intézi beszédét: „Ide hallgassatok, édes társaim, vitézek! Kerecsényi uramtól akár éhen is halhatunk, tőle hópénzt ugyan hiába várunk.”³ A szónoklat hatására portyázni indulnak a gyulai vitézek és végül pürrhoszi győzelmet aratnak.⁴ Lengyel Dénes a mondát az ismeretlen szerző által papírra vetett és Nagy Miklós 1621-ben készített másolatában fennmaradt *Szép ének a gyulai vitézekről* vers alapján konstruálta. Varjas Béla *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei* című könyvében pedig átfogóan elemezte a művet, igaz a korszellemnek megfelelően. Szerinte a névtelen költő se nem oktat, se nem moralizál, a hatalom képviselőjét, „a kapitányt egy alacsonyabb társadalmi réteg képviselői, a katonák erkölcsi fölénye szégyeníti meg, mégpedig nem csupán szavakkal, hanem cselekvően is”.⁵

Kerecsényi László kapzsiságát, fősvénységét nem csupán az említett vers, hanem Forgách Ferenc egykorú történetíró is megörökítette, sőt mint látni fogjuk, újabb, nem túl hízelgő tulajdonságokkal is kiegészítette. A váradi püspök és diplomata emlékiratában ugyanis a következőket tartotta fontosnak leírni róla: „Kerecsényi László, Zala megyei középszerű családból származott; nemessége gondolkodásán, arcán, termetén meglátszott, de életmódja büszkeségét, nagyravágását, pompakedvelését tükrözte; felesége vagyonának jóvoltából a németek nagy embernek tartották: így vásárolta meg a gyulai kapitányságot. Hatalmas adóssága – mintegy hatvan ezer forint miatt –, melyet a markomannoknál szedett össze Nicolsburg megvételekor, kapitányságát túlságosan mohón gyako-

¹ LENGYEL, 1975. 166.² LENGYEL, 1975. 166.³ LENGYEL, 1975. 167.⁴ LENGYEL, 1975. 168–170.⁵ V. ...

rolta mind a katonák, mind a nép körében.”⁶ Majd néhány oldallal később így folytatta: „Olyannyira kegyetlen volt mindenkire, hogy akiket a városokban és falvakban tehetősebbnek ismert meg (és akinek a nevét szorgos buzgalommal kinyomozta), elfogatta, és mindenféleképpen kínoztatta őket; kicsikarta belőlük ezüsthalmijukat, ha volt nekik, vagy szereztek valahonnan, csakhogy az embertelen gyötrelmekről szabaduljanak. Így történhetett, hogy kapitányságának alig két esztendeje alatt megfizette azt a hatvanezer forint aranyat a várért, amit a morvaországi Nikolsburgban vett el.”⁷

Mint láthattuk, az egyházi nagyon rossz véleménnyel volt Kerecsényiről, hiszen nem csupán kapzsinak, fősvénynek, de népnyzónak és árulónak is tartotta. Véleményem szerint a kép ennél sokkal árnyaltabb. Ennek kifejtéséhez azonban előbb meg kell vizsgálnom egy fontos körülményt, mégpedig azt, hogy milyen tisztséget, illetve tisztségeket töltött be Kerecsényi Gyula élén. Előjáróban annyit elárulhatok, hogy a korban nem egyedülálló módon álláshalmozónak számított. 1561. március 6-án ugyanis, amikor megérkezett a várba,⁸ a következő címeket bírta: prefektus, a király főhadnagya, „tiszántúli”, vagy ahogyan maga Kerecsényi egy 1564. augusztus 7-i levelében írta, „császár ő felsége alföldi fe kapitánya”, valamint Zaránd, Csanád és Békés vármegyék főispánja.⁹ Esetében tehát négy párhuzamos szervezetről beszélhetünk, amelyeknek az élén egy személyben ő állt. Egyrészt a vár, a hozzá tartozó uradalom és népei; másrészt az oda rendelt királyi mezei (ez a szó még később nagyon fontos lesz) hadak és a befogadására alkalmas palánk; harmadrészt a Gyulához rendelt vármegyék; negyedrész a királyi és vármegyeyi mezei hadak fölött, mint főkapitány egyszerre parancsnokolt.

A tisztségeit érdemes egyenként górcső alá vennünk, hiszen megvizsgálva a tisztséghez tartozó feladatokat, cáfolhatjuk Forgách állításait. Vizsgáljuk meg tehát röviden a prefektus fogalmát. Két megállapítást előjáróban tennem kell. Egyrészt azt, hogy ennek a pozíciónak a betöltőjét a legfontosabb királyi kézbe került várak élére helyezték. Másrészt ez az egyik legfélreértelmezettebb tisztség a korszakban. Erről árulkodik a Forgách Ferenc emlékiratából készült fordítás is. A fordító ugyanis a *pre-*

⁶ MHHS, 1876. 305.; KRISTÓ, 1981. 133.; FORGÁCH, 1982. 253. A Borzsák-féle fordítás hibás: „Az itteni kapitány, Kerecsényi László, Szilágy megyei középszerű családból származott; nemessége gondolkodásán, arcán, természetén meglátszott, de életmódja büszkeségét, nagyravágását, pompakedvelését tükrözte; felesége vagyonának jóvoltából a németek nagy embernek tartották: így vásárolta meg a gyulai kapitányságot. Amikor a várat megvette, a nikolsburgi markomannoktól nagykölcsonot – hatvanezer forintot – vett fel, és ezért kapitányi tisztségben föltöbb kapzsi módon járt el mind katonáival, mind a népekkel.”

⁷ FORGÁCH, 1982. 264.

⁸ VERESS, 1938. 335.

⁹ VERESS, 1938. 337.

fektus szót nemes egyszerűséggel kapitányként említi a magyar szövegben, mint a már idézett szövegekből láttuk is.¹⁰ A legújabb, a tisztségviselők feladatainak szétválasztásával és definiálásával foglalkozó kutatás új eredményeket hozott. A szó a latin *praefectus*ból származott és a magyar nyelvben prefektusként használták, jelentése pedig előjáró volt. Általában azokban a várakban találunk ezzel a tisztséggel felruházott személyeket, ahol a birtokos(ok) – Gyula esetében a király – messze lakott/laktak, vagy tisztségviselésük folytán ritkán látogathatta/látogathatták meg a birtokai(ka)t. A tényleges prefektusi tisztség az 1550-es évekre alakult ki. Jogkörét tekintve egy személyben volt az uradalomban az úr képe, tehát az urat személyében és jogaiban helyettesítő/képviselő tisztségviselő, valamint katonai és gazdasági vezető. A tisztség megjelenésével azonban a korábban használt porkolábi (*castellanus*) vagy udvarbírói (*provizor*) funkció sem szűnt meg, vagy alakult át, hanem a prefektus azok felettesévé vált. Az előbbi katonai értelemben továbbra is a várnépek parancsnoka volt, aki az ura, vagy a prefektus utasításai szerint járt el. A prefektusnak kellett gondoskodnia a vár személyzetének és esetleg – kivételes esetekben – az oda rendelt katonaságnak az ellátásáról is. Ennek egyik módja az volt, hogy a váruradalom biztosította ehhez a szükséges javakat. Ennek a korántsem egyszerű feladatnak a megszervezését és felügyeletét szintén a prefektus látta el. Téves volna azonban feltételeznünk, hogy egyszerűen „megörökölte” az udvarbírói jogkört, inkább, mint felsőbb szerv irányította és ellenőrizte az uradalom gazdálkodását. A prefektus mellett ugyanis megmaradt az említett tisztség is: 1563-ban Pesthy Imre deák, míg egy évvel később szobránczi Pathók Mátyás töltötte be.¹¹ Előbbiről azt is tudjuk, hogy hivatalát már 1561-ben is viselte, hiszen ebben az évben már ő készítette el azt a kimutatást, amely azt vette számba, hány véka dézsmában beszedett gabona fogyott el kenyér és kalács sütésére.¹² Az is bizonyos, hogy Bornemissza Benedek prefektussága idején nem ő volt az udvarbíró, hanem Dobozlay Farkas.¹³

Az 1562 májusának elején készült névjegyzékben Kerecsényi neve mellett szerepelt a prefektus megnevezés is.¹⁴ Az iratból az is kiderül, hogy tisztségének ellátásához 20 lovast fogadott fel, akik a várnépek önálló katonaságához tartoztak. Feladatuk pedig a vár védelme volt. Bár egyelőre nem sikerült nyomukra lelmi, de minden bizonnyal darabontok is tartoztak a várnépek katonaságához, hiszen ők őrizték a kapukat és egyes esetekben a vár legfontosabb épületeit.¹⁵

¹⁰ MHHS, 1876. 305., 315.; FORGÁCH, 1982. 253., 264.

¹¹ VERESS, 1938. 371., 389.

¹² VERESS, 1938. 352.

¹³ VERESS, 1938. 353.

¹⁴ VERESS, 1938. 357.

¹⁵ VERESS, 1938. 357.

A várhoz tartozó uradalomból befolyt jövedelmekből kellett fenntartania a birtokosnak vagy képeinek a várnépet, akár katonák, akár más foglalkozást űzők is voltak. Ezzel kapcsolatban már felmerültek problémák Kerecsényi „viselt dolgait” illetően. 1561. november 20-án Miksa főherceg azt írta a prefektusnak és a Magyar Kamarának is, hogy innen hozzávetőlegesen 8000 jobbágy menekült el részint a Hódoltságba, részint Erdélybe.¹⁶ Feltehetőleg a prefektus ellen indított vizsgálat részeként még ez év végén Bélaváry György egy kimutatást készített a gyulai váruradalomhoz tartozó falvak és lakóik adójáról és szolgáltatásairól. Emellett, mint ahogyan már említettem, egy dézsmajegyzéket is összeállítottak arról, hogy Kerecsényi hivatalba lépésétől az év végéig hány véka gabonát és bort szedtetett be az uradalomban, a hat vármegyében és a három kun faluban ezen a jogcímen.¹⁷

A következő év márciusában pedig Miksa főherceg már azt javasolta atyjának, Ferdinánd királynak, hogy Kerecsényit tegyék le a posztjáról, mivel ugyan sokat tett a várért és kitűnő katona, ám a mezővárosi polgárság és az uradalmi jobbágyok gyűlölik. A leendő uralkodó már annak az öt személynek a nevét is felsorolta, akik felválthatnák: Mágócsy Gáspár, Sárkándi Pál, Székely Miklós, Bocskay Ferenc és Dersffy István.¹⁸

Végül, mint tudjuk, a helyén maradt. De miért is lehetett ennyire el-lenszenves az uradalom népe számára saját prefektusa? Erre a választ a Gyulára rendelt biztosok 1564. június 14-én kelt egyezséglevele adhatja meg. Eszerint Kerecsényi az uradalomhoz tartozó jobbágyokat a meghatározott adón és hagyományos szolgálmányokon kívül nem terhelheti. Mivel külön foglalkozik azzal az irattal, hogy a várépítés folytatásánál az alattvalókat szintén nem érheti kár, ezért úgy gondolom, hogy ez csak arra vonatkozhat, hogy a prefektus a szintén általa parancsnokolt királyi mezei hadak ellátásába is bevonta/bevonhatta az uradalom erőforrásait. Ezt némelykor pedig lehetőségeinek és jogainak igen tág értelmezésével tehette meg.¹⁹

A várnépek költségeit tehát az uradalom bevételeiből fedezték. Ha a behajtott javakat ők nem élték fel, akkor a birtokos, jelen esetben a király ezt fordíthatta a mezei hadak zsoldjára is, és mint az ő képe, prefektusa, Kerecsényi is megtehette ezt minden további nélkül, persze a kamara, mint a király pénzügyeinek irányítójának beleegyezésével.

Kerecsényi azonban nem csak „pusztította” az uradalmat, hanem ki is akarta kerekíteni azt. 1563 májusában a már említett Miksa főherceg arra utasította a prefektust, hogy az Arad vármegyei Jászpél falut, amelyet

¹⁶ VERESS, 1938. 345–346.; KRISTÓ, 1981. 134.

¹⁷ VERESS, 1938. 347–351., 351–353.

¹⁸ VERESS, 1938. 347–351., 355.

¹⁹ VERESS, 1938. 387.

a gyulai uradalomhoz csatolt, haladéktalanul adja vissza jogos tulajdonosainak, Pászthói Jánosnak.²⁰

A prefektus tehát a vár és a várnépe felett rendelkezett. Utóbbi nem tévesztendő össze a nagyobb várakban ideiglenesen, vagy állandó jelleggel állomásozó, folyamatosan változó összetételű és létszámú gyalogsággal és lovassággal, bár funkciójuk időlegesen némileg fedi egymást. A várnép és a vár mezei hada (a 17. században sereg) felépítésében is elkülönült egymástól. Nemcsak a tisztikar és a katonaság szervezeti tagolása különbözött, hanem fenntartásának módja is. A várnép fizetéséről és élelmezéséről, mint már említettem, az uradalom gondoskodott, a költségeket az uradalom bevételeiből fedezte a birtokos, míg a mezei hadat ezzel szemben vagy a király, vagy a birtokos tartotta fenn, ellátásukról pedig a katonáknak maguknak kellett gondoskodniuk a fizetségül kapott zsoldból. Kerecsényi azonban, amit már szintén jeleztem, nem csupán a prefektusságot bírta, hanem egy személyben a Gyulára rendelt királyi mezei hadak főhadnagya, azaz latinul *supremus capitaneus* vagy németül *Hauptmann*ja is volt.²¹ Szándékosan nem kapitányt említettem, bár mind a latin, mind a német források e szónak a használatát tehetnék indokoltá. A mezei hadak vezetője a hadnagy, latinul *capitaneus* volt. A magyar kapitány szó, feltehetően olasz közvetítéssel a 15. század második felében jelent meg, de használata csak néhány elszórt esetre korlátozódik. Széles körű elterjedése csak a 16. század második felére tehető. A *Hauptmann* kifejezés pedig a német mezei hadak szervezeti struktúráját adja vissza immáron az erősségekre levetítve. Azaz a végvidéki főkapitányokat *Oberst*nek vagy *Generaloberst*nek nevezték, míg az alájuk rendelt főbb erősségek parancsnokait *Hauptmann*-nak. Ugyanúgy, mint a mezei ezredek vagy lovas egységek zászlóinak előjáró tisztségviselőit. Kerecsényit a királyi biztosok 1564. május 14-én írt német nyelvű levelükben ezért is nevezhették egyebek mellett *Hauptmann zu Jullán*nak.²²

Az uralkodó tehát hadnagyait bízta meg meghatározott számú katonaság kiállításával és vezetésével is. Ezeket a mezei hadakat rendelték a palánk őrizetére, akár többet is egyszerre és egy helyre. Mint ahogyan az 1564 májusában a gyulai vár lovasságáról készült mustrajegyzékből is látható. Ekkor a Kerecsényi alá közvetlenül rendelt lovasokon kívül még további tíz hadnagyt fogadott fel különböző létszámú katonával. Az erre a tisztségre kinevezettek között azonban kialakult egy alá-fölérendeltségi viszony. Az 1550-es évek második felében megjelenő főhadnagy (mint Kerecsényi) elnevezés használata is még csak esetleges, leginkább a királyi erősségek prefektusai vagy a mezei hadak vezetői használták, amennyi-

²⁰ VERESS, 1938. 367.

²¹ VERESS, 1938. 378., 381.

²² VERESS, 1938. 381.

ben több kontingens alkotott egy nagyobb egységet. Feladatuk az volt, hogy megakadályozzák az ellenséges portyákat, vagy saját potyáikkal nyugtalanítsák a hódoltsági falvakat és mezővárosokat, elrabolva javaikat és elhajtvá jószágaikat.

A Gyulára vezényelt katonák zsoldját a kamarának kellett kifizetnie. Az 1564. évi megállapodás értelmében 500 könnyűlovasra és 350 gyalogosra évi 31000 forintot kellett volna kiutalni. De, ahogyan a kirendelt biztosok fogalmaztak, további segélyként még 15000 forintot számoltak. Ez utóbbi összeg azonban arányosan csökkent abban az esetben, ha a vármegyétől beszédett adó meghaladja a 9000 forintot. Ahogyan a levelezésből kitűnik, az éves járgálás összegével az udvar folyamatosan késett vagy egyáltalán nem fizette ki azt, hiába könyörgött ezért Kerecsényi több alkalommal is.²³ Az 1564. júniusi kifizetésnél (amikor 30000 forintot osztottak szét), volt olyan katona, akinek zsoldja 11 havi hátralékban volt.²⁴ A probléma később sem oldódott meg, hiszen 1566-ban Kerecsényi azt a feltételt szabta szolgálata folytatásáért, hogy a hátralékos zsoldot azonnal fizessék ki. Januárban ugyan a morva rendek által jóváhagyott adóból 10000 forintot szántak a királyi hadak zsoldjára, ám lehetséges, hogy ezt a pénzt később mégis az erődítési munkálatokra fordították.²⁵ Lazarus von Schwendi pedig 1566 áprilisában azt írta Károly főhercegnek, hogy amennyiben nem oldják meg a helyzetet, úgy lázadástól kell tartani.²⁶ A várba a tavasz és kora nyár folyamán beküldött német gyalogság zsoldjára májusban pedig úgy kapott 4000 rajnai forintot, hogy a felső-magyarországi főkapitány meghagyta neki, hogy csak heti fél forintot osszon ki, így sokáig marad pénze.²⁷

Ha a parancsnok osztotta szét a zsoldot, akkor könnyen feltételezhetők, hogy egy (jó) részét magánál, illetve magának tartja meg. A gyulai polgárok már 1564 júniusában ezzel vádolták meg Kerecsényit, így fontos megvizsgálunk, milyen bevételei lehettek. A főhadnagy megbízását évente kapta meg. Saját és a tisztségéhez tartozó személyekre prefektusi és királyi főhadnagyi jövedelme a plusz juttatásokkal együtt 1564 májusában havi 378 forintra rúgott. Az irat készítésének időpontjában a kamara csak erre vonatkozóan 7011 forinttal tartozott neki.²⁸ Emellett Kerecsényi még egy 106 lovasból álló kontingenst is kiállított, amely 1562 óta szolgált a királyi főhadnagy saját költségén. A királyi biztosok 1564-ben ezzel kapcsolatban 4471 forint adósságot állapítottak meg.²⁹ Azaz évi új

²³ VERESS, 1938. 356., 383.

²⁴ VERESS, 1938. 386.

²⁵ VERESS, 1938. 411.

²⁶ VERESS, 1938. 415.

²⁷ VERESS, 1938. 419.

²⁸ VERESS, 1938. 381.

²⁹ VERESS, 1938. 380–381.

megállapodása szerint eddigi jövedelmein túl még plusz 5000 forint évi illetmény is megillette a tisztség elfogadásáért, amit két részletben kellett megkapnia.³⁰ Hiába azonban a megállapított magas összeg, ha azt ténylegesen nem kapta meg. 1566 áprilisában és májusában Bécsben meg egyezett a zsoldhátraléka ügyében. Eszerint a következő év januárjáig ezt megtérítik számára, amennyiben ez nem történne meg, akkor Komár kastélyát és uradalmát megkapja zálogjogon. Kerecsényi azt is kikötötte, hogy ez a végzés ne csak rá, hanem örököseire is vonatkozzon.³¹

A kamara tehát jelentős összegekkel tartozott felé 1564-ből, amelyet még két évvel később sem rendeztek, mivel a számadást nem ellenőrizték addig.³² Arra sincsen bizonyíték a gyulai polgárok és Forgách vádjain kívül, hogy bármikor katonái zsoldját magának tartotta volna meg. Egyrészt 1564 júniusában a biztosokkal együtt osztotta ki a 30000 forintot. Így ebben az esetben nem volt lehetősége a fizetés visszatartására.³³ Véleményem szerint, hasonlóan, mint a gyulai palánkban elhelyezett lovasai fölött felfogadott 106 katona esetében, több alkalommal vagy saját, vagy az uradalom forrásait használhatta fel arra, hogy a királyi sereg ne szédjen szét Gyuláról.³⁴ Ezt jelenleg még bizonyítékkal alátámasztani nem tudom, de Károly főherceg Miksa királynak 1566 márciusában azt írta, hogy Kerecsényi addigra már a vár építésére is felvett 60000 forintot.³⁵

A tisztséget egybeköthetjük a „tiszántúli” vagy alföldi főkapitánysággal is a felső-magyarországi főkapitányság analógiája alapján. Eszerint utóbbi helyen a mindenkori főkapitány, azaz németül a *Generalobrist in Oberungarn* az uralkodó mezei és egyéb hadai felett parancsnokolt, emellett az országgrész 13 vármegyéjét is irányította.³⁶ A királyi biztosok 1564. május 14-én írt levelükben Kerecsényit az *Obrester General henerhalb der Teysa* tisztségen is említik.³⁷ Ezt a címet a Gyulára rendelt parancsnokok 1557-től, azaz Várad Erdély fennhatósága alá kerülésétől viselték.³⁸ Ezzel pedig együtt járt, hogy a környék hat vármegyéjének (Zaránd, Csanád, Arad, Szolnok, Csongrád és Békés) katonasága felett is rendelkezzen Kerecsényi. Temesvár 1550-es megszerzése után a bécsi udvar megpróbálta az I. Mátyás király által a 15. században életre hívott alsó részek főkapitányságát feltámasztani: a fővárakba erős őrséget helyeztek, a környék

³⁰ VERESS, 1938. 392–393.

³¹ ÖStA FA AFA 1566-4-1.; VERESS, 1938. 418.

³² VERESS, 1938. 408.

³³ VERESS, 1938. 383.

³⁴ VERESS, 1938. 380–381.

³⁵ VERESS, 1938. 413.

³⁶ PÁLFFY, 1996. 198.

³⁷ VERESS, 1938. 390.

³⁸ PÁLFFY, 1997. 275.

vármegyéinek haderejét pedig szintén alá rendelték.³⁹ Még azok katonaságát is, amelyeknek nem ők voltak a főispánjai. Gyula esetében is hasonló történt, hiszen 1564 júniusában a vármegyei lovasokat is megmustrálták a királyi hadakkal együtt.⁴⁰ Magánszemélyek, nemesek is tartottak katonaságot a palánkban. Ferdinánd király 1563. március 12-én arra utasította Kerecsényit, hogy a Gyulán lovasokat tartó gagyai Báthori László zarándi és bihari birtokait védje meg.⁴¹ Ezt a katonaságot valószínűleg szintén az alföldi főkapitány parancsnoksága alá rendelték. Emellett meg kell jegyezni, hogy más várak várnépi katonaságának és mezei hadainak, legyen az királyi vagy magán, parancsolhatott.

Feladatai azonban nem csupán a katonaillesztési kérdésekre korlátozódtak. Mint említettem, három vármegyének volt a főispánja (Zaránd, Csanád és Békés), így ezek közvetlen igazgatása is ráhárult.⁴² 1563 júniusában például Báthory András országbíró arra utasította, hogy Rédey Mihály Csanád vármegyei birtokait védelmezze meg annak minden háborgatójától.⁴³ Ő tárgyalt az adók mértékéről és behajtásukról a hat vármegye rendjeivel, míg az udvar kikérte véleményét.⁴⁴ Emellett Kerecsényi mint főispán szedette be a vármegyei szervezettel, valamint az e célra külön szerződött mezei hadával a dicát, amennyiben a kamara átengedte ezt a számára. A befolyt jövedelmet pedig a mezei hadak eltartására lehetett fordítani.

A legfőbb feladata azonban a vármegyék munkaerejének mozgósítása volt a gyulai vár megerősítésére, hiszen amikor megérkezett új állomáshelyére, akkor a falakat és védműveket nagyon rossz állapotban találta. Nádasdy Tamás nádornak 1561. március 21-én erről a következőket írta: „Az én állapotomról egyebet nem irhatok N., hanem oly pusztába szállottam mint ha az mezőn volnék, még egy részre ha tiszta mezőn volnék és népem volna, inkább biznám hozzája, ezt pedig oly igen nehéz megépíteni, hogy kinyebb volna akarhon mezében ujonan várat csinálni, mert ezt soha jó módon kilenben meg nem csinálhatják, hanem ha az árokját beteltik és azon menne el az fala, és azkivel más árkot ásnának, ki szántalan munkával lenne. Látja az Ur Isten, hogy rettenetes csak hozzája es kezdenem.”⁴⁵ Az építkezés meggyorsításáért nem csak építészeket és megfelelő eszközöket kért. Az Udvari Haditanács Paolo Mirandola olasz építészet küldte felmérni az állapotokat és az erősítés lehetőségeit kidolgozni. Kerecsényi azonban már 1562 áprilisában jelezte, hogy az építkezés megakadt. Feliratában

³⁹ PÁLFFY, 1996. 185.

⁴⁰ VERESS, 1938. 378.

⁴¹ VERESS, 1938. 363.

⁴² VERESS, 1938. 390.

⁴³ VERESS, 1938. 369.

⁴⁴ VERESS, 1938. 377.

⁴⁵ KOMÁROMY, 1906. 259.

kifejtette, hogy az olasz építész nélkül nem tudja eredményesen folytatni az erősítések építését. Ezért sürgősen újbóli elküldését kérte. Megjegyezte, hogy elegendő faanyag is rendelkezésre áll. Kérte továbbá az uralkodót, hogy küldjön egy intó és buzdító levelet a szomszédos hat vármegye nemességéhez, hogy áldozatosak legyenek az erősítésekhez szükséges anyagiak megadásában. Jelezte, hogy a mezővárosoktól és kunoktól sem kapott még semmit.⁴⁶ Minden lehetséges forrást felhasznált célja elérésére: 60 000 forintot vett fel állítólag az elmúlt öt esztendőben erre a célra.⁴⁷ Azonban a végház kiépítése sem fejeződött be 1566-ra. Erről számolt be Schwendi ugyanezen év április 5-én Károly főhercegnek írt levelében.⁴⁸

Összegzés helyett

Mindezek alapján két nagyon fontos megállapítást tehetünk. Egyrészt Kerecsényi négy párhuzamosan létező szervezeti egység (prefektus, királyi főhadnagy, alföldi főkapitány és főispán) élén állt. A többes tisztviselés hatalmi koncentráció, perszonalunió volt. A gyulai vár és a gyulai palánk katonai erejének egyszerre állt az élén, ám ez mégis két külön szervezet volt, két külön épületben. A jogkörei tehát élesen elkülönültek egymástól. Amennyiben más lett volna a palánkbéli főhadnagy, az nem parancsolhatott volna a várnak, így a prefektus sem fordított esetben. Gyula és a környező hat vármegye legfőbb parancsolója volt a király után. Alföldi főkapitányként pedig hasonló rangban volt, mint Schwendi. Másrészt a köztudatban gyökeret vert állítással ellentétben a vár és katonaságának jövedelmeit nem saját érdekei és céljai szerint használta fel. A kamara vele szemben is hatalmas adósságot halmozott fel, amelyet a kor szokásai szerint zálogbirtokkal kívánt kiegyenlíteni. Kerecsényi ezt azonban már nem érthette meg. Akik pedig az elhangzottakon felbuzdulva úgy vélnék, hogy árulásának elterjesztésére csak azért volt szükség, hogy örököseinek se kelljen fizetni, azok is tévednek. A korban a vár elhagyása vagy feladása büntetendő volt, hiszen az 1556. évi XLVI. cikkely szerint a parancsnoknak halálig védelmezni kellett volna a rábízott erősséget. Esküje megszegése miatt pedig halálos ítélet várt volna rá, amennyiben az ostromlók nem ölték volna meg.⁴⁹ A korban tehát árulónak számított, még ha ma, mivel több mint két hónapig védte Gyulát külső segítség és felmentés reménye nélkül, hősnak is tekinthetjük.

⁴⁶ VERESS, 1938. 356.

⁴⁷ VERESS, 1938. 413.

⁴⁸ VERESS, 1938. 414.

⁴⁹ GARDOS, János: *Ungarische*, 1900. 421.

Levéltári források

ÖStA FA AFA

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Feldakten, Alte Feldakten

Felhasznált irodalom

Corpus Juris Hungarici, 1899.

Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár, 1000–1895. Magyar Törvénytár, 1526–1608. évi törvényczikkek. Fordította és utalásokkal ellátta: KOLOZSVÁRI SÁNDOR és ÓVÁRI KELEMEN. Budapest, 1899.

FORGÁCH, 1982.

FORGÁCH FERENC: *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt.* A válogatás, szöveg-gondozás, szövegmagyarázatok összeállítása és az utószó KULCSÁR PÉTER munkája. Fordította: BORZSÁK ISTVÁN. Budapest, 1982.

KOMÁROMY, 1906.

KOMÁROMY ANDRÁS: Kerecsényi László levelei Nádasdy Tamáshoz, 1553–1562. In: *Történelmi Tár*, (1906) 103–138., 246–265.

KRISTÓ, 1981.

KRISTÓ GYULA: *Békés megye a honfoglalástól a törökvilág végéig. Nyolcszáz esztendő a források tükrében.* Békéscsaba, 1981.

LENGYEL, 1975.

LENGYEL DÉNES: *Magyar mondák a török világból és a kuruc korból.* Budapest, 1975.

MHHS, 1876.

Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Második Osztály: Írók. XIV. kötet. Budapest, 1876.

PÁLFFY, 1996.

PÁLFFY GÉZA: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. In: *Történelmi Szemle*, 38. (1996) 2–3. sz. 163–217.

PÁLFFY, 1997.

PÁLFFY GÉZA: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. In: *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 2. sz. 257–288.

VARJAS, 1982.

VARJAS BÉLA: *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei.* Budapest, 1982.

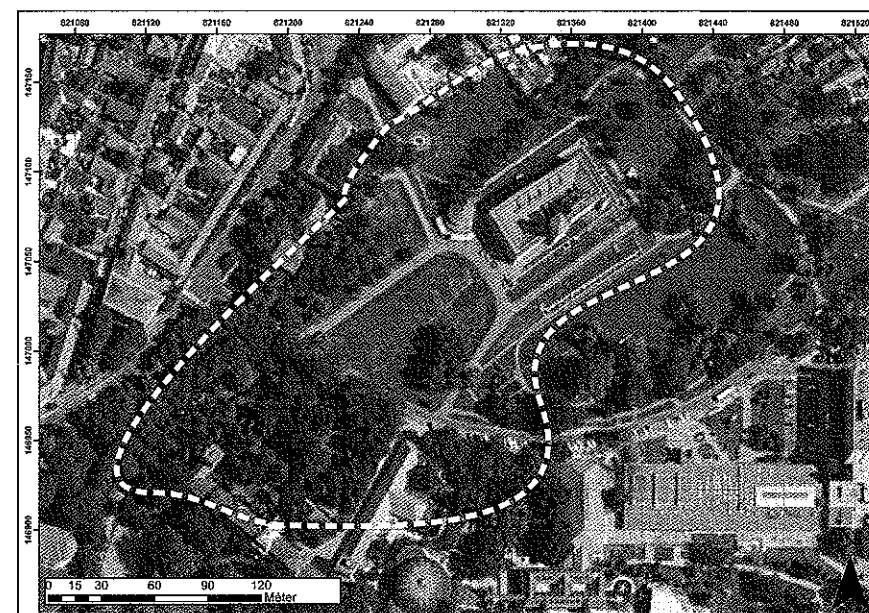
VERESS, 1938.

Gyula város oklevéltára, 1313–1800. Szerk.: VERESS ENDRE. Budapest, 1938.

PÁLL DÁVID GERGELY–LISKA ANDRÁS– SIPOS GYÖRGY–ALEXANDRU HEGYI *Földtudományos technikák a Szigeterőd-projekt tervezésében*

1. Bevezetés

A gyulai Szigeterőd nem napjaink találmánya. Már a 20. század közepén is felmerült a gondolat, hogy az egykori erődöt természetes környezetébe kellene visszaállítani. Napjainkra a *Szigeterőd-projekt* újból aktuálissá vált. Ahhoz, hogy az egykori vízfolyás pontos helyét és a várát körülvevő mesterséges védőművet pontosan meg tudjuk határozni, nem elegendő csupán az irodalmi adatokra támaszkodni, mivel ezek a források szubjektívek és nem geodéziai pontossággal jelenítik meg a keresett objektumokat. A gyulai vár közvetlen környezetében több helyen is zajlottak ásatások az elmúlt évtizedekben, de mivel nem lehet mindenhol régészeti szelvényeket kijelölni, így természettudományos módszereket szükséges használni, hogy a vár egykori környezetét rekonstruálni tudjuk. Mivel a tervezési terület – a gyulai vár közvetlen környezete – összetett (például: beépítettség és morfológia) (1. ÁBRA), így komplex természettudományos

1. ÁBRA

A gyulai vár közvetlen környezete és az általunk kutatott terület kiterjedése